

<https://doi.org/10.62837/2025.3.106>

XANIZADƏ PƏRVANƏ OLXAN Q.
e-mail: ms_franse@yahoo.com
Orcid: <https://orcid.org/0009-0007-1826-6703>
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbutov küç.134.

FRANSIZ DİLİNDƏ NOMİNATİF-FEL KONSTRUKSIYALI FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏRCÜMƏSİ MƏSLƏLƏRİ

Giriş

Frazeoloji birləşmələr hər hansı bir dilin ayrılmaz hissəsidir və onların tərcüməsi zamanı xüsusi çətinliklər ortaya çıxır. Xüsusilə, nominativ-fel konstruksiyalı frazeoloji birləşmələr sabit sintaktik və semantik xüsusiyyətlərə malik olduğu üçün onların sözbəsöz tərcüməsi mümkün deyil. Bu məqalədə fransız dilindəki nominativ-fel konstruksiyalı frazeoloji birləşmələrin əsas xüsusiyyətləri, onların tərcümə çətinlikləri və mümkün tərcümə metodları araşdırılacaqdır.

Frazeoloji vahidlər müəyyən ölkənin və milliyyətin mədəniyyətini, milli mentalitetini əks etdirir. Frazeoloji dil vahidləri xalqın min illər boyu mənəvi dünyasını, tarixini, mədəniyyətini, həyat tərzini özündə əks etdirən nadir söz inciləridir. Frazeoloji ifadələr daha çox ümumxalq dilində, xüsusən də canlı xalq danışığı dilini mühafizə edən folklorda, həmçinin xalqın dini görüşlərində də özünü göstərir. Ona görə də frazeoloji vahidlərin tərcüməsi müasir tərcüməşünaslığın ən mühüm məsələlərindən biridir. Bundan başqa, frazeoloji vahidlər istənilən dilin tərkib hissəsidir və bu birləşmələrin adekvat şərhini və tərcüməsini bilmək bütöv ifadənin və bədii əsərlərin düzgün və adekvat tərcüməsinin sübutudur. Bu kontekstdə ümumiləşdirilməlidir ki, tərcüməçilər frazeoloji vahidləri tərcümə edərkən hədəf dilin norma və istifadəsinə, morfoloji quruluşuna riayət etməlidirlər. Frazeoloji ifadələrin qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə ötürülməsi, nadir söz yatırımlarının lüğətlərdə, xüsusilə də frazeoloji, izahlı, habelə ikidilli tərcümə lüğətlərində verilməsi hər bir dilçinin, eləcə də hər bir tərcüməçinin vətəndaşlıq borcudur.

Hər bir dilin sistemi həm qqrammatik modellərin strukturu, həm də leksik material baxımından müəyyən qanunauyğunluqlar üzərində qurulmuşdur. Frazeoloji vahidlərin dilin sistemi ilə əlaqələndirilməsi üçün bu kateqoriyaların qarşılıqlı aspektlərini dəqiqləşdirmək zərurəti yaranır. Məlumdur ki, hər bir sabit söz birləşməsi dil sistemində öz paradigmatik cəhətlərindən kənarda frazeoloji korpusun nominativ vahidləri kimi qiymətləndirilir. Hər bir frazeoloji vahid fərdi yaranır və bu şəkildə də dilin frazeoloji tərkibinə daxil olur. Lakin fərdi vahidlərdən yaranan frazeoloji tərkiblər müəyyən ümumi cəhətlər qazanır və bu cəhətlər də həmin dilin sistemində onların yarım sistem kimi qəbul edilməsini şərtləndirir. Dilin bir hissəsi

olmaqla, frazeoloji vahidlər onun əsas cəhətlərini və xüsusiyyətlərini özündə cəm etmiş olur [6, s.14].

Sabit söz birləşmələri dilin frazeologiya bölməsinin tədqiqat obyektidir. Tərcüməçi söz birləşmələrinin növlərini dərinlən bilməlidir və bunu da unutmamalıdır ki, sərbəst söz birləşmələrinin tərəfləri onun özü tərəfindən qurulur və o, istədiyi kimi tərəfləri dəyişə bilər. Sabit söz birləşmələri isə uzun bir tarixi yol keçib, sabitləşib. Onun tərəfləri arasına hər hansı bir söz daxil etmək olmur. Milli ruh, adət-ənənə belə birləşmələrdə daha qabarıq özünü göstərir. Bu barədə araşdırma aparan onu da bilməlidir ki, frazeoloji söz birləşmələri sərbəst söz birləşmələrindən bəzi xüsusiyyətlərinə görə ciddi şəkildə fərqlənir. Məsələn, sabit söz birləşmələri dildə hazır birləşmə kimi işlədilir, buradakı sözlər müstəqil mənaya malik olmur, hamısı birlikdə bir sual tələb edir. Sabit söz birləşmələri özü də sərbəst söz birləşmələrindən əmələ gəlir. Sabit söz birləşmələri bitkinliyə malik olmur. Sərbəst birləşmələr isə bitkinliyə malik olur, tərəfləri müstəqil olur, ayrılıqda sual tələb edir və s.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, sözlərin işlənmə tezliyi hər dildə fərqlidir. Bu, həmin dilin sisteminin özünəməxsusluğu ilə əlaqədardır. Belə ki, fransız dilində frazeoloji birləşmələrin 30%-i *faire-etmək* feli vasitəsi ilə düzəlir. Bu dildə işlənən frazeoloji vahidlərin 75%-də *faire-etmək*, *avoir-malik olmaq*, *mettre-qoymaq*, *prendre-götürmək*, *donner-vermək* felləri iştirak edir. Analitik dillərdə belə fellərin iştirakı azalır, onların işlənmə tezliyi isə çoxalır. İstənilən dilin frazeoloji vahidlərinə nəzər salsaq, aydın olur ki, frazeologizmlərin əksəriyyəti sərbəst söz birləşmələrindən qrammatik strukturuna görə fərqlənir. Aydın olur ki, strukturuna görə eyni olan frazeoloji vahidlər on, yüz, hətta min vahidlərdən ibarət sıra (fel+isim, fel+sözünü+isim, sözünü+isim və s.) yaradır. Belə sıraların mövcudluğu heç də təsadüfi fakt deyil. Belə ki bu, dilin strukturundan asılıdır. Dilin qrammatik sistemi nə qədər mürəkkəbdirsə, onda o qədər sərbəst, həm də sabit sözbirləşmələri sistemi mövcuddur. Konkret bir dilin frazeoloji sistemi öz qrammatik və semantik xüsusiyyətlərinə görə həmin dilin bütöv sistemindən kənarda qalmır.

Neçə minillik tarixi olan tərcümə dünya dillərinin zənginləşməsində, inkişafında, mədəniyyətlərin yaranmasında böyük rol oynayır. Frazeoloji vahidlərin olduğu kimi başqa dillərə tərcümə məsələsi həmişə dilçi tədqiqatçıların axtarış obyektı olmuşdur. Bir çox dilçi alimlər belə qənaətə gəlir ki, frazeologi birləşmələrin digər dilə hərfi tərcüməsi qeyri mümkündür. Bu əlaməti frazeologiyanın dilin milli xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməsi ilə izah edirlər.

Frazeoloji birləşmələr dillər arasında tərcümə olunan əsərlər vasitəsi ilə bir dildən digər dilin lüğət tərkibinə daxil olur. Ərəb, fransız, ingilis, rus, türk və başqa dillərdən Azərbaycan dilinə, eləcə də Azərbaycan dilindən sadaladığımız dillərə bir çox yazıçıların əsərləri tərcümə olunmuşdur. Bu əsərlərdəki frazeoloji birləşmələr dildə mübadilə rolunu oynayaraq tərcümə olunduğu dillərin lüğət tərkibinə daxil

olmuşdur. Azərbaycan dilində frazeoloji birləşmələr bəzən başqa dildə, qohum olmayan dildə eyni leksik tərkibə malik olub eyni mənada işlənir. Məsələn, “barmağını dişləmək” fransız dilində “s’en mordre les doigts” kimi tərcümə olunur. Bu ifadədə həm feil, həm də isim komponenti kalka üsulu ilə hərfi tərcümə olundu, eyni mənəni verdi və eyni leksik tərkibə malik oldu [8, s.121].

Nominativ-fel konstruksiyalı frazeoloji birləşmələr isim və feldən ibarət olub, bir çox hallarda bütöv bir ifadə kimi istifadə edilir və onların mənası ayrı-ayrı sözlərin məcmusundan fərqlənir. Məsələn, fransız dilində “prendre une décision” (qərar vermək) ifadəsi sözbəsöz “bir qərar almaq” kimi çevrilsə təbii ssələnməyə bilər.

Dilçi tədqiqatçılar frazeoloji birləşmələrin başqa dilə tərcüməsi prosesində qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün müxtəlif fikirlər irəli sürmüş və bir neçə tərcümə metodu, üsulları təqdim etmişlər [1, s.85]. Bu tip ifadələrin tərcüməsi prosesində müxtəlif üsullardan istifadə etmək mümkündür: ekvivalent üsulu, təsviri (deskriptiv) üsul, analoq üsulu, antonim tərcümə, kombinə üsulu, kalka və ya hərfi tərcümə üsulu. Ekvivalent üsulu zamanı tərcümə olunan dildə frazeoloji birləşmənin qarşılığı tam üst-üstə düşməlidir. Təsviri (deskriptiv) üsulunda isə tərcümə olunan dildə frazeoloji birləşmənin ekvivalenti olmadığı halda ifadəni aydın izah etmək üçün təsviri üsuldan istifadə etmək olar. Analıq üsulunda tərcümə prosesində hədəf dilə tərcümə olunan ifadələr mənə və məzmun baxımından uyğun olur sadəcə obrazlılıq dəyişir. Antonim tərcümə üsulu zamanı frazeoloji ifadələrin tərcüməsi inkar formada verilə bilər və ya əksinə, təsdiqdə də ola bilər. Orijinal dildə inkarda verilməsinə baxmayaraq bəzən ifadənin tərcümə olunan dildə təsdiqdə verilməsi uyğun olur. Kombinə üsulunda isə bir dildən digər dilə tərcümə zamanı frazeoloji ifadələr öz mənasını qismən saxlayır. Kalka üsuluna gəldikdə isə o, hərfi tərcümə üsuludur, tərcümə olunan dildə frazeoloji birləşmələr öz mənalarını qoruyub saxlayırlar. Kalka üsulu iki yolla həyata keçirilə bilər, orijinaldakı fikrin qorunması və ya ifadəyə uyğun ekvivalentin tapılması yolu ilə.

Frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi zamanı müxtəlif metodlardan istifadə olunur.

1.1.Sözbəsöz tərcümə

Bəzi hallarda frazeoloji ifadənin komponentləri digər dildə də eyni mənəni verdiyi üçün sözbəsöz tərcümə mümkündür. Frazeoloji birləşmələr dilin ən mürəkkəb və ifadəli elementlərindən biridir. Onlar mədəniyyətin və dilin spesifik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Xüsusilə, isim-fel strukturlu frazeoloji birləşmələr fransız dilində geniş yayılmışdır və onların digər dillərə, o cümlədən azərbaycan dilinə tərcüməsi müəyyən problemlər yaradır. Bu məqalə həmin frazeoloji birləşmələrin tərcümə strategiyalarını araşdıraraq, onların dəqiq və adekvat ötürülməsi üçün uyğun metodları təqdim edir.

Frazeoloji birləşmələrin mənaları bütövlükdə təhlil edilməlidir. Xüsusilə, isim-fel strukturlu frazeoloji birləşmələrdə isim əsas elementdir və fel onun funksional hissəsini təşkil edir. Məsələn, “faire attention” (diqqət yetirmək) və

"prendre une décision" (qərar vermək) kimi ifadələr fransız dilində geniş istifadə olunur. Frazeoloji birləşmələr semantik və sintaktik xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif kateqoriyalara bölünür:

1. Sabit frazeoloji vahidlər

Belə frazeoloji vahidlərin mənası dəyişməz olar qalır. Məsələn: "donner un coup de main"-kömək etmək.

2. Yarı-sabit frazeoloji vahidlər

Müəyyən qədər dəyişkənlik göstərə bilər. Məsələn: "prendre son courage à deux mains"-cəsarətini toplamaq.

3. Məsəl və atalar sözləri

Bunalar mədəniyyətə əsaslanan ifadələrdir. Məsələn: "Qui vivra verra"-yaşayarıq görürük.

Frazeoloji birləşmələrin tərcüməsində əsas problemlər bunlardır:

Mənanın saxlanması. Belə ki, hərfi tərcümə frazeoloji mənanı tam ifadə edə bilmir.

Kültür fərqləri. Müxtəlif dillərdə müəyyən frazeoloji vahidlərə ekvivalent tapmaq çətin ola bilər.

Struktur fərqləri. Azərbaycan dilində eyni məna daşıyan ifadə fərqli qrammatik quruluşda ola bilər. Bu problemləri həll etmək üçün müxtəlif tərcümə metodları tətbiq olunur. Bəzi frazeoloji birləşmələr üçün birbaşa ekvivalent tapmaq mümkündür. Məsələn: avoir faim-ac olmaq. Bəzi hallarda hərfi tərcümə məntiqi olmadığından ifadənin mənası kontekstə uyğun dəyişdirilir: "Faire la tête" (sözün hərfi mənası: "baş etmək") → "qonşunu incitmək" və ya "narahat olmaq" kimi interpretasiya edilə bilər.

Frazeoloji ifadənin məna yükünü tam çatdırmaq üçün açıqlamalı tərcümə üsulu istifadə olunur. Məsələn: "donner sa langue au chat" (ifadənin hərfi mənası: "dilini pişiyə vermək"). Əslində, ifadənin mənası təslim olmaq, söz tapa bilməmək deməkdir.

Frazeoloji birləşmələrin düzgün tərcüməsi üçün kontekstdən asılı olaraq fərqli metodlardan istifadə etmək lazımdır. Ümumi qayda olaraq, ekvivalent varsa, istifadə olunmalıdır. Əks halda, digər üsullara müraciət edilməlidir. Bu strategiyalar tərcümə prosesini asanlaşdırmaqla yanaşı, frazeoloji ifadələrin tam mənası ilə çatdırılmasına imkan verir.

Frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi zamanı ortaya çıxan çətinlikləri real nümunələrlə araşdırmaq məqsədi ilə tərcümə olunmuş mətnlər üzərində analiz aparılmışdır. Bu təhlildə, müxtəlif metodların hansı hallarda daha uğurlu nəticə verdiyi araşdırılmışdır. Məsələn: "se casser la tête" ifadəsi müxtəlif kontekstlərdə "baş sındırmaq", "çətinlik çəkmək" və ya "beynini işlətmək" kimi tərcümə oluna bilər. İsim-fel strukturlu frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi xüsusi yanaşma tələb edir. Onların adekvat tərcüməsi üçün ekvivalent tapmaq, sərbəst və ya açıqlamalı

tərcümədən istifadə etmək, bəzi hallarda isə yeni frazeoloji vahid seçmək lazımdır. Dilçilik və tərcümə sahəsində aparılan tədqiqatlar bu istiqamətdə daha dəqiq və effektiv tərcümə strategiyalarının formalaşmasına kömək edə bilər.

Frazeoloji vahidlərin tərcüməsi hər zaman tərcüməçi üçün ciddi çətinliklər yaradır. Birincisi, frazeologizmlər çoxmənalıdır. İkincisi, bir çox frazeologizmlər milli xarakterə malik olurlar. Üçüncüsü, bu frazeoloji vahidlərin istifadə olunduğu konteksti nəzərə almaq vacibdir.

V.G. Qak frazeoloji obrazlı ifadənin tərcüməsinin üç halını ayırır: birinci halda – iki dildə ifadələr tam uyğun gəlir – struktur və leksik cəhətdən oxşardır. Bu halda tərcümə zamanı heç bir çətinlik yaranmır. İkinci halda – qismən uyğunlaşma – hər iki ifadə oxşar bir obrazı ehtiva edir, lakin leksik-sintaktik cəhətdən fərqlənir. Burada tərcümə dilində mövcud olan normalar nəzərə alınır. Üçüncü halda isə tam uyğunluq yoxdur və tərcüməçi izah edici tərcüməyə müraciət etməli olur [2; s.24].

Siyasi frazeologiya hər bir insanın həyatında mühüm rol oynayır. Biz radioda siyasətçilərin təbliğat nitqlərini dinləyirik, televiziya dövlət xadimlərinin müzakirələrini izləyirik, yazılı mətbuatda gündəlik xəbərlərdən məlumatlı olmaq üçün məqalələr oxuyuruq və əlbəttə ki, XXI əsrin əsas informasiya mənbəyi olan İnternetdə siyasi fəalları çıxışlarını, yayım və məqalələrini tapa bilirik. Böyük müxtəlifliyə baxmayaraq, potensial izləyici, dinləyici və ya oxucu daha sürətli və təsirli şəkildə diqqətini cəlb edə bilən mənbələrə üstünlük verir.

Müasir Fransa siyasi diskursu frazeologizmlərin geniş istifadəsi ilə fərqlənir, məhz bunlar vasitəsilə fikrin canlı şəkildə ifadə olunması, müəllifin mövqeyinin bildirilməsi, hadisələrə müsbət və ya mənfi münasibətin formalaşdırılması, danışanın emosional vəziyyətinin aşkar edilməsi və dinləyicilərin çıxışın mövzusunə diqqətinin cəlb edilməsi mümkün olur. Həmçinin, frazeoloji vahidlər mühüm əlaqə qurma funksiyasını yerinə yetirir, yəni siyasətçilərə «xalqla daha yaxın olmaq» imkanı yaradır. Frazeoloji vahidlərin başlıqlarda çox istifadə olunduğunu qeyd etmək lazımdır. Çox vaxt məhz başlıqlarda ən parlaq və gözlənilməz ifadələrdən istifadə edilir ki, bu da potensial oxucunun diqqətini cəlb edir.

Məşhur “*Le Monde*” qəzetinin arxivlərini nəzərdən keçirərkən, 26.08.2014 tarixli məqalə tapdıq. Məqalənin başlığında «Aurélie Filippetti ne veut plus "avalier des couleuvres"» ifadəsi yer alır. «*Avale des couleuvres*» ifadəsi ictimai şəkildə alçaldılma, təhqir və cavab vermək imkanı olmadan, hətta ağlamağa belə güc tapmamaq mənasında istifadə edilir. Əslində, bu ifadəni azərbaycanca «təhqiri susaraq qəbul etmək» kimi tərcümə etmək olar. Həmçinin, Azərbaycan dilində «*gözyaşlarını boğmaq*» ifadəsi də buna uyğun gəlir. Azərbaycan dilindəki ədəbiyyat sözlüyü bu ifadəni belə təyin edir: «*gözyaşlarını boğmaq*–səssizcə ağlamağa çalışmaq». Məqalənin özündə isə, Oréli Filippettinin mədəniyyət naziri vəzifəsindən istefası və Frans Pressə açıqladığı məktubunda “yenidən nazir postuna namizəd olmayacağını” bildirməsi müzakirə olunur. «*Avale des couleuvres*» frazeoloji vahidi,

baş verən hadisənin faciəvi tərəfini gücləndirir, Orəli Filippettinin keçirdiyi emosional vəziyyəti açır. Bu başlığın tərcüməsində çətinlik yaranır, çünki «Orəli Filippetti: təhqiri susaraq qəbul edir» tərcüməsi frazeologizmin mənasını tam ötürsə də, məqalənin mövzusunə ziddir. «Orəli Filippetti: daha artıq susmaq mümkün deyil...» tərcüməsi məqalənin əsas ideyasını çatdırır, amma frazeoloji vahidin mənasını tam olaraq əks etdirmir. Bizim fikrimizcə, bu halda məqalənin əsas ideyasına diqqət yetirərək, frazeoloji ifadənin dəqiq tərcüməsindən imtina etmək daha məqsəduyğundur. Beləliklə, başlıq daha neytral şəkildə belə ifadə edilə bilər: «Orəli Filippetti tutduğu vəzifədən getdiyini elan etdi» [11].

Fransız dilində «brouiller les pistes» frazeoloji vahidinə tez-tez siyasi məqalələrdə rast gəlinir. Bu ifadənin təxminən azərbaycanca qarşılığı «*duman buraxmaq*», yəni çox danışmaq və aydın olmayan şəkildə fikrini ifadə etmək deməkdir. Biz bu ifadəni aşağıdakı başlıqlarda görürük: «*La défense de Patrick Salameh brouille les pistes*» (Patrik Salamenin şübhəli müdafiəsi) və «*Olivier Norek: quand la Crim' brouille les pistes*» (Olivye Norek: Krım nə zaman duman buraxır) [7; s.121]. Burada mənfi bir dəyərləndirmə vardır. Ancaq «*Zlatan Ibrahimovic brouille les pistes concernant son avenir*» (Zlatan İbrahimoviç gələcəyi haqqında duman buraxır və ya Zlattan İbrahimoviç gizlətmək istəyir) başlığında bu ifadə heç bir müsbət və ya mənfi çalar daşımır, yalnız idmançının gizlilik və ya qeyri-müəyyənlik nümayiş etdirməsinə işarə edir. Əhəmiyyətli bir məqam ondan ibarətdir ki, bu frazeologizm hər üç halda müxtəlif cür tərcümə edilir və kontekstə uyğunlaşdırılır. Başqa bir məqalədə, «*La nouvelle politique de la BCE (Banque Centrale Européenne), un coup d'épée dans l'eau?*» (Yeni ECB (Avropa Mərkəzi Bankı) siyasəti, suya zərbədir?) başlığı ilə, Avropa Mərkəzi Bankının yeni siyasətinin etibarlılığına dair şübhələr müzakirə edilir. «*Un coup d'épée dans l'eau*»-suya zərbə vurmaq frazeologiyası faydasız, nəticəsiz və effektiv olmayan fəaliyyətləri bildirir. Azərbaycan dilində bu ifadəyə uyğun gələn «*yavaş-yavaş işləyən daş*» və ya «*suya zərbə vurmaq*» ifadələri mövcuddur. Buna görə də, bu başlığı daha yaxşı tərcümə etmək üçün belə bir variant istifadə edə bilərik: «*Suya zərbə vurmaq: yeni Avropa Mərkəzi Bankının siyasəti*».

«Le Point» jurnalının 26.05.2016. tarixli elektron məqaləsində maraqlı bir başlıq var: «*Qui veut la peau de Valérie Pécresse?*» (Kim Valeri Pekerin əvəzini istəyir?) – burada «*vouloir la peau*» ifadəsi, birinə zərər vermək, həyatına təhdid etmək mənasında istifadə olunur və bu, kontekstdə «kim Valeri Pekerə tuzaq qurur?» mənasını verən tərcümə ilə uyğunlaşır. Bu kimi frazeologizmlərin tərcüməsi çox zaman milli və mədəni fərqləri, eləcə də konteksti nəzərə alaraq, uyğunlaşdırma tələb edir. Ümumilikdə, frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı yalnız onların mənası deyil, həm də onların siyasi və mədəni konturları nəzərə alınmalıdır.

Frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı yarana biləcək problemlərin qarşısını almaq üçün aşağıda qruplaşdırılmış qaydalara riayət olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir:

- 1). Fransız dilində frazeologizmlərin Azərbaycan dilinə dəqiq tərcüməsini vermək üçün tərcümə zamanı frazeologizmlər semantik, stilistik və qrammatik nöqtəyindən təhlil olunmalıdırlar.
- 2). Frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı mətn daxili orijinal fikrin təhrif olunmaması üçün onlar verilmiş mətndən düzgün seçilməlidirlər.
- 3). Frazeologizmlər sərbəst söz birləşmələri ilə qarışdırılmamalıdır.
- 4). Frazeologizmlərin düzgün tərcüməsi üçün tərcüməçinin fransız xalqının adət-ənənələrini təşkil edən xüsusiyyətləri dərinlən bilməsi gərəklidir.
- 5). Tərcümə zamanı lüğətdən düzgün istifadə olunması olduqca vacibdir.
- 6). Tərcümə olunan frazeologizm tərcümə olunduğu dilin tələblərinə cavab verməlidir.

Bundan əlavə frazeologizmlərin dəqiq və səlis tərcüməsinin əldə olunması üçün tərcümənin ekvivalent, analoq, təsviri, antonim, kalka, parallel, müştərək tərcümə kimi müxtəlif növlərindən istifadə etmək mümkündür. Beləliklə, tərcümə zamanı hər hansı bir problemin yaranmaması üçün tərcüməçi frazeologizmlərin fransız dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı hər iki dilə məxsus müxtəlif ifadə vasitələrindən düzgün istifadə edərək, həm orijinaldakı frazeologizmin özünəməxsus xüsusiyyətlərini saxlamalı, həm də tərcümə edilən mətnin kontekstindən uzaqlaşmamalıdır.

Frazeologizmlərin tərcüməsi baxımından, frazeoloji birləşmələr adətən iki qrupa bölünür: tərcümə dilində ekvivalentləri olan FƏ-lər və ekvivalent olmayan FƏ-lər. Leksik, qrammatik, semantik və stilistik oxşarlıq və fərqlərin qarşılıqlı əlaqəsi əsasında dilçi alimlər bir neçə növ ekvivalentləri ayırır: tam ekvivalentlər (A. V. Kununin onları "monoekvivalentlər" adlandırır), seçici ekvivalentlər ("variant uyğunluqları" V. G. Gak və Y. I. Retsker-in terminologiyasına görə), qismən ekvivalentlər, kontekstual ekvivalentlər və kalkasiyalar. Hər bir ekvivalent növünü daha ətraflı nəzərdən keçirək.

1. Tam ekvivalentlər. Bu cür uyğunluqların istifadəsi tərcümə olunan vahidin bütün mənalарının qorunmasına imkan verir. Bu halda tərcümə dilində orijinal dilin FƏ-si ilə bütün parametrləri üzrə eyni olan obrazlı bir frazeoloji birləşmə mövcuddur: mənası, leksik tərkibi, obrazlılığı, stilistik yönümlülüüyü və qrammatik quruluşu ilə. Məsələn: *tirer les marrons du feu* – *taşmaq kaştanları alovdan-çox çətin işləri yerinə yetirmək*, nəticələrdən başqaları faydalanır. *Prendre le taureau par les cornes* – *öküzün buynuzundan tutmaq-başlanğıcda qərarlı hərəkət etmək*. Bu cür uyğunluqların istifadəsi digər dilin frazeologizmini ən dolğun şəkildə təkrarlamağa imkan verir.

2. Ekvivalent olmayan frazeoloji birləşmələr. Əgər frazeoloji vahid tərcümə olunduğu dildə özünə uyğun frazeoloji birləşməni və ya ekvivalentini (yuxarıda sadalananların heç birini) tapa bilməzsə və ya o, düz tərcümə oluna bilməzsə, onda izah edici tərcümə istifadə edilməlidir. Bu, terminoloji xarakter daşıyan FƏ-lər və

tərkibində xüsusi adlar olan və ya hansısa bir reallığı ifadə edən ifadələr üçün doğrudur. Təəssüf ki, izah edici ekvivalent həmişə obrazlılığı itirir. Çox vaxt izah edici tərcümə etimoloji qeydlərlə müşayiət olunur. Məsələn: **terminoloji FƏ-lər:** *régime de faveur–iqtisadiyyat prinsipi*; **millətçi frazeologizmlər:** *aller comme un Basque–çox sürətlə getmək, qaçmaq* (XVII əsrdə Basqlar çox yaxşı sürücülük bacarıqları ilə tanınırdılar, çünki dağlarda gözə bilirdilər); *faire son petit Saint-Jean – özünü axmaq kimi göstərmək* (Saint-Jean və onun törəmələri Jean de Nivelles, Gros-Jean, Jean des vignes, Jean Lorgne, Jean Farine, xalq dilində axmaq, quru adam simvollarıdır); *s'en moquer comme de l'an quarante – hər hansı bir şeyi ciddiyyə almamaq, əhəmiyyət verməmək*.

Frazeoloji birləşmənin bir dildən digərinə tərcümə edilməsi zamanı aşağıdakı qaydalara əməl etmək tövsiyə olunur:

1. Tərcümənin optimal variantı tam frazeoloji ekvivalentin axtarılmasıdır, lakin iki dildə frazeoloji ekvivalentlərin mövcudluğu çox məhduddur.
2. Tərcümə zamanı ikinci yer qismən frazeoloji ekvivalentlərə verilməlidir, əgər stilistik və emosional tonlar uyğundursa.
3. Əgər ekvivalentlər mövcud deyilsə, düz tərcümə və ya kalkasiya istifadə edilə bilər, əgər daxili forma tərcüməçi dilinin daşıyıcısı tərəfindən qəbul edilirsə.
4. Əgər yuxarıda qeyd olunan üsullar uyğun deyilsə, izah edici tərcümə və ya frazeologizmlərin tək sözlü ekvivalentlərindən istifadə olunur.
5. Frazeoloji ikidilli lüğətlərdən istifadə edərkən, lüğətin hər zaman bütün mümkün ekvivalentləri və ifadənin mənalərini göstərmədiyini nəzərə almaq lazımdır. Belə hallarda, FƏ-nin mənası kontekstdən çıxarılmalıdır.

Beləliklə, Azərbaycan və fransız dillərində frazeoloji birləşmələrin tərcüməsində bu üsullardan istifadə edərək qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq olar. Frazeoloji birləşmələrin hər iki dilə tərcüməsi zamanı kontekstdən uzaqlaşmamalı, orijinala uyğun tərcümə üsullarından istifadə etmək lazımdır.

Pərvanə Xanızadə

**Fransız dilində nominatif-fel konstruksiyalı frazeoloji
birləşmələrin tərcüməsi məsələləri**

Xülasə

Frazeoloji ifadələr azərbaycan və fransız dillərində geniş istifadə olunur. Frazeoloji birləşmələr, xalqın milli düşüncəsini, adətlərini, həyat tərzini, mədəniyyətini, tarixini qədim dövrlərdən bu günə qədər qoruyub saxlayıb. Bu ifadələr, müxtəlif tarix mərhələlərini keçərək, mifoloji, fəlsəfi, dini, əxlaqi, estetik, ekspressiv və digər xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir. Dünyanın digər dillərində olduğu kimi, azərbaycan və fransız dillərində də heyvan adları ilə əlaqəli, rəngləri ifadə edən, bədən üzvləri (soma) ilə bağlı və digər qruplara aid olan frazeologizmlər

mövcuddur. Fraseologizm dilçilikdə bir çox alim-lingvistlərin tədqiqat obyektinə olmuş, bu barədə müxtəlif fikirlər irəli sürülmüş və fraseologiya üzrə əsərlər yazılmışdır. Fraseoloji vahidlərin tərcüməsi zamanı yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması yolları müxtəlif aspektlərdə tədqiq edilmiş və tərcümə metodları təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: *fraseoloji birləşmələr, Azərbaycan dil, Fransız dili, sabit söz birləşmələri, tərcümə üsulları*

Parvana Khanizada

Problems of translating phraseological combinations with nominative-verb construction in French

Summary

Phraseologisms are widely used in Azerbaijani and French. Phraseological units have preserved the national thinking, traditions, way of life, culture and history of the people since ancient times. These expressions, filtered from different stages of history, reflect mythological, philosophical, religious, moralizing, ethical, aesthetic, expressive and other features. As in the world languages, the Azerbaijani and French languages have phraseological units with animal names, colors, body parts (somatic) and belonging to another group. Phraseology has been the subject of research by many linguists, various opinions have been expressed, and works on phraseology have been written. The ways of overcoming the difficulties on translation of phraseological units were studied by linguists from different aspects and methods of translation were presented.

Key words: *phraseological units: phraseological units, Azerbaijani language, French language, fixed word combinations, translation methods*

Парвана Ханизаде

Именительно-глагольная фразеология во французском языке сложные проблемы перевода

Резюме

Фразеологизмы широко используются в азербайджанском и французском языках. Фразеологические сочетания сохранили в себе национальную мысль, традиции, образ жизни, культуру, историю народа с древнейших времен до наших дней. Эти выражения, перешедшие разные этапы истории, включают в себя мифологические, философские, религиозные, назидательные, этические, эстетические, экспрессивные и другие особенности. Как и в других языках мира, в азербайджанском и французском языках существуют фразеологизмы, связанные с названиями животных, обозначающие цвет, выражающие органы тела (соматические) и относящиеся к

другой группе. Фразеологизм стал объектом исследования многих ученых-лингвистов в языкознании, были высказаны различные мнения, написаны труды по фразеологии. Пути преодоления трудностей, возникающих при переводе фразеологических единиц языка, исследованы лингвистами в различных аспектах и представлены методы перевода.

Ключевые слова: фразеологические сочетания, азербайджанский язык, французский язык, устойчивые словосочетания, методы перевода.

Ədəbiyyat

1. Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr, Nurlan, 2007.-s.347
2. Гак. В.Г. Теория и практика перевода: Французский язык: [Учебное пособие] - Изд. 9-у - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 191с.
3. Кунин, А. В. О переводе английских фразеологизмов [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/transl-book-kunin.shtml
4. Le Monde.fr. Aurélie Filippetti ne veut plus « avaler d'autres couleuvres ». // Le Monde.-26.08.2014
5. Солодухо, Э. М. Теория фразеологического сближения (на материале языков славянской, германской и романской групп) / Э. М. Солодухо. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989.
6. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.
7. Mounin, G. (1963). *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
8. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
9. Bevilacqua, L. (2018). *Les expressions figées et leur traduction*. Paris: Harmattan.
10. <http://www.lefigaro.fr/vox/monde/2016/05/08/31002-20160508ARTFIG00196-poutine-chef-d-orchestre.php>
11. <http://ru.rfi.fr/evropa/20160509-lukashenko-mezhdu-rossiei-i-zapadom-kak-usidet-na-dvukh-stulyakh>

Rəyçi: professor N.Seyidova